

reice

recursos web per a la igualtat i la convivència

GENERALITAT
VALENCIANA

Conselleria d'Educació,
Cultura i Esport

recursos web
per a la igualtat
i la convivència

GUIA DE PATIS COEDUCATIUS

GENERALITAT
VALENCIANA
Conselleria d'Educació,
Cultura i Esport

Autoria: Sandra Molines Borrás

Imatges: www.pixabay.com

ISBN: 978-84-482-6507-6

Aquesta guia està especialment dedicada a totes les persones que m'han obert les portes dels seus patis i han compartit amb mi les seues preocupacions al voltant d'aquest espai de socialització tan important en els centres educatius.

La pandèmia del sexisme viu entre nosaltres

Professionals de l'educació amb molta motivació, il·lusió i força, busquen una vacuna capaç d'eliminar els efectes d'aquesta xacra per a la nostra societat i necessitem moltes persones voluntàries. Lideren aquesta intervenció les persones coordinadores d'igualtat i convivència als centres (CIC).

Si vols participar en aquest experiment, és necessari ficar-se les ulleres màgiques de la perspectiva de gènere. Diagnosticar els símptomes en les persones, espais i materials que ens envolten: alumnat, claustres, famílies, aules, llibres de text, patis, etc. I ocupar-se en reflexionar i desenvolupar els hàbits saludables que ens protegiran d'aquesta malaltia: l'equitat, la igualtat d'oportunitats i l'eliminació de tota classe de violència masclista.

Els efectes secundaris estan més que demostrats: sensació de justícia, llibertat i un major benestar personal i professional.

Participes en l'experiment?

«[Patis vius, patis coeducatius](#)» Associació per la coeducació

Aquesta guia respon a una necessitat de justícia social: que totes les persones puguem gaudir dels espais educatius, també dels patis. Per això ens planteja el repte de lluitar contra la pandèmia del sexisme, tan estesa en la nostra societat, per possibilitar una socialització transformadora, que ajude a dissoldre els prejudicis, no a consolidar-los. Al llarg d'aquestes pàgines trobareu recursos i reflexions que vos ajudaran a vacunar els vostres centres educatius, a reforçar-los fins aconseguir la immunitat front a les desigualtats, en especial les de gènere. Moltes gràcies i ànims per a continuar amb els vostres esforços per aconseguir una escola igualitària.

Raquel Andrés Gimeno.

Nota aclaridora: totes les persones citades al text estan nomenades intencionadament amb nom i cognom per tal de donar visibilitat a l'aportació cultural de les dones.

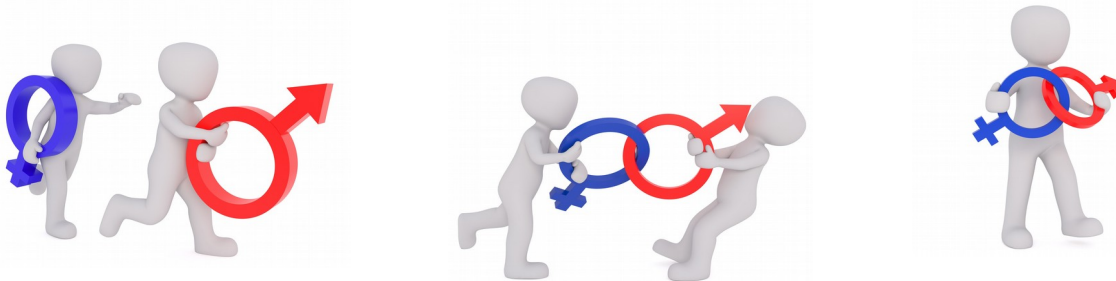

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ.....	6
1.1 Diferències entre un centre segregat, mixt i coeducatiu.....	7
1.1.1 Diagnòstic general de la situació del nostre centre.....	8
1.2 El pla d'igualtat i convivència als centres.....	10
2. EL PATI COM A ESPAI PRIVILEGIAT DE SOCIALITZACIÓ.....	10
2.1 Diferències entre patis a infantil, primària i secundària.....	12
2.2 El pati, l'educació física i la pràctica esportiva.....	14
2.3 Què volem que passe als nostres patis?.....	15
2.4 El futbol al pati: dret o privilegi.....	16
3. PAUTES PER A LA REALITZACIÓ D'UN DIAGNÒSTIC AL PATI.....	17
3.1 Instruments de diagnòstic al pati.....	18
4. ALGUNES RECOMANACIONS PER AL REDISENY DEL PATI.....	21
5. PER TANCAR.....	23
EXEMPLES DE BONES PRÀCTIQUES.....	24
BIBLIOGRAFIA.....	25
ENLLAÇOS WEB.....	28
ANNEXOS.....	29

1. INTRODUCCIÓ

Punxeu les imatges per accedir a vídeos molt interessants :)

Xiquetes i xiquets parteixen d'una diferent socialització en molts àmbits de la vida. Les persones naixem amb un sexe determinat i també amb una imposició cultural distinta (la masculina o la femenina) causada per l'aprenentatge del gènere.

El gènere s'aprèn del contacte i interacció amb la resta de persones, d'observar conductes, imitar rols, gustos, interessos, professions, formes d'expressar els afectes i les emocions, de conformar-nos a l'expectativa social projectada a partir del nostre sexe, etc. I que es manifesten de forma diferenciada en els homes i en les dones.

Cal tindre en compte que, quan parlem d'homes i dones (xiquets i xiquetes), com d'un tot homogeni, com una essència, no estem, clar està, identificant tots els homes amb els atributs o estereotips negatius de la identitat masculina, ni de les dones amb els trets del victimisme i l'opressió. El que sí pretenem, és donar una explicació a les influències del patriarcat en la vida de les persones. Aquest es presenta agressiu, jeràrquic, conservador, essencialista i està valent-se de la por de les persones per no desaparèixer. La por dels homes a perdre els privilegis. La por de les dones a agafar la responsabilitat de la pròpia vida i dels propis desigs. La por de totes les persones diferents i marginades per la seua identitat. (Rosa Sanchis Caudet, 2006, pàg. 15).

Avui en dia, encara s'observa una imatge totalment estereotipada i poc diversa en els personatges masculins i femenins als mitjans de comunicació, ens intenten vendre joguets diferenciats per a xiquets i xiquetes cada nadal; les activitats extraescolars presenten una gran diferenciació marcada per qüestions de gènere; les professions i orientacions vocacionals segueixen tenint una càrrega segregada molt important; i, als centres educatius, les tasques vinculades amb les cures (sobretot a infantil) i amb les responsabilitats familiars sobre temes escolars, recauen majoritàriament en les dones. Aquesta transmissió d'estereotips i rols de gènere té, en moltes ocasions, caràcter inconscient i es troba dins del currículum ocult.

La influència de l'estereotip i de les qualitats pròpies que s'associen a dones i homes es projecten en forma de caricatura i resumeixen gràficament les atribucions que s'espera de cada sexe (Geneviève

Fraisse, 2016). L'oposició als manaments de gènere i a l'assumpció binària dels gèneres (sols existeixen els masculins i femenins), és una gran responsabilitat i funció de la coeducació.

Habitualment, acabem fent nostre el discurs socialment construït. En aquest cas, assumint el gènere, no com un constructe social fruit de l'aprenentatge, sinó com una categoria dicotòmica que resideix en l'interior de les persones (Joaquín Piedra, Rafael García, Águeda Latorre i Carlos Quiñones, 2013).

Deconstruir els estereotips de gènere és imprescindible si volem dissenyar noves socialitzacions igualitàries que trenquen la idea del gènere com a destinació, la possibilitat de nous models de feminitat i masculinitat passa, indubtablement, per qüestionar els mandats culturals hegemònics (Carmen Ruiz-Repullo, 2017, p.172)

És per aquest motiu que cal treballar de forma coeducativa i alliberar-nos de la càrrega que suposa l'aprenentatge d'un gènere que redueix l'expressió de la llibertat i de la diversitat.

Caldria obrir la mirada i atendre els aprenentatges del gènere que, de forma distinta i injusta, puga estar tenint el nostre alumnat, és una tasca curricular igual d'important que saber llegir, sumar o memoritzar les diferents parts del cos humà. Educar per una ciutadania que visca positivament la diversitat i combata el sexisme i la violència de gènere és un dels principals reptes del sistema educatiu.

Seria necessari, no obstant això, reconèixer si tenim els coneixements, estratègies i la motivació necessàries per a iniciar l'apassionant procés de reconèixer i desarticular, el nostre propi gènere.

Tenim una de les professions més importants del món, ho sabem i no ho hauríem d'oblidar mai. L'escola és un dels motors del canvi social amb més poder que existeix, i tu, afortunadament, formes part d'aquesta maquinària.

1.1 DIFERÈNCIES ENTRE UN CENTRE SEGREGAT, MIXT I COEDUCATIU

La defensa de l'escola segregada (basada en la diferència sexual) segueix deixant de banda la importància de la interacció positiva entre un alumnat divers i obvia els beneficis de la diversitat.

Tot i que l'impuls de l'escola mixta on conviu l'alumnat d'ambdós sexes, ha estat un canvi social necessari i un avanç per a la igualtat, no ha estat un canvi suficient. L'oposició a l'androcentrisme, encara vigent en l'actual sistema educatiu, i la infravaloració de tot allò relacionat amb el món femení i feminista, es configura com una tasca pendent de l'actual escola mixta (Ana López-Navajas, 2014).

És, per aquest motiu, que cal sensibilitzar a tota la comunitat educativa (alumnat, famílies i professorat) del canvi de mirada que implica el vertader treball coeducatiu. La igualtat d'oportunitats es construeix com una fal·làcia si no tenim la capacitat de veure els diferents punts de partida i les diferents necessitats que té el nostre alumnat.

Xerrada Marina Subirats

1.1.1 DIAGNÒSTIC GENERAL DE LA SITUACIÓ DEL NOSTRE CENTRE

Quins trets caracteritzen el meu centre? La taula que es presenta a continuació et pot ajudar a fer un diagnòstic breu i senzill de la situació actual al teu centre. Seria interessant iniciar un debat i reflexió conjunta sobre aquests ítems per part de tot el professorat

MÉS PROPI DE L'ESCOLA MIXTA	MÉS PROPI DE L'ESCOLA COEDUCATIVA
Accions coeducatives voluntàries, impulsades per algun professor o professora (per exemple, la coordinadora d'igualtat i convivència), de forma individual i puntual.	Pla d'actuacions sistematitzades, fixades en un document participatiu, pautat, amb accions i propostes que orienten les intervencions, on es registren i s'avaluen les actuacions realitzades.
Actes puntuals per a celebrar el 8 de març o el 25 de novembre.	Accions puntuals de sensibilització i actuacions transversals en totes les matèries, emmarcades en un projecte comú d'eliminació de la discriminació per causes de gènere.
Creença que qualsevol persona està capacitada per a desenvolupar un projecte coeducatiu, sense comptar amb formació ni informació vinculada amb aquests temes.	Claustre format i sensibilitzat en coeducació.
Inclusió de la coeducació en el Projecte educatiu del centre i no fer cap acció en aquest sentit.	Inclusió del principi de la coeducació en el Projecte educatiu i realització d'accions multidisciplinàries per aconseguir-lo.
Creença que la igualtat formal i legislativa, ha comportat l'assoliment de la igualtat real.	Consciència que les diferències de gènere continuen tenint un impacte en els sistemes educatius i provoquen desigualtats entre xiquets i les xiquetes.
Convenciment que les editorials són les responsables de garantir l'eliminació dels usos sexistes dels materials d'aula.	Revisió dels materials educatius per a garantir que no reproduïen imatges estereotipades i sexistes d'homes i dones.
Acceptació del prejudici que les dones no han tingut un paper protagonista i rellevant en la història de la humanitat.	Consciència que l'androcentrisme és present als materials educatius i en la transmissió dels sabers. Revisió historiogràfica que fa visibles les aportacions femenines i feministes.
Utilització genèrica del masculí per a referir-se a homes i dones.	Revisió de la comunicació oral, escrita i no verbal amb l'objectiu de nomenar i donar visibilitat a les dones, i la diversitat d'orientacions sexuals i de gènere existents.
Assumpció del fet que el joc al pati és lliure i, per tant, no cal fer cap intervenció quant a l'ocupació d'espais per part del sexe masculí.	Revisió de l'estructura del pati: zones de joc, ús d'espais, tipus de jocs, agrupacions, disposicions de materials, etc. Intervenció per a garantir usos més igualitaris.
Omissió curricular del tema de les cures.	Incorporació de l'ètica de les cures, dels afectes, de les emocions, de la prevenció de la violència de gènere.
Desinterés per la diversitat afectiva i sexual. Assumpció del sistema heteronormatiu i binari. Afirmació habitual que: "al meu centre no hi ha homofòbia ni lgtbifòbia".	Es visibilitzen totes les opcions afectives i sexuals, de rols, identitats i expressions del gènere. S'aplica el protocol d'acompanyament a la identitat de gènere.
Consideració que les famílies no tenen interès pels temes relacionats amb la coeducació i que no cal implementar iniciar accions per la coeducació.	Realització d'accions dirigides a les famílies amb l'objectiu de sensibilitzar i informar sobre el pla d'igualtat i convivència del centre, atés que les famílies són un agent socialitzador important.
Creença que xiquetes i xiquets parteixen del mateix punt, presenten les mateixes necessitats i gaudeixen de les mateixes llibertats i privilegis.	Promouen l'educació igualitària, l'equitat, amb consciència del procés de socialització diferent que han tingut els xiquets i les xiquetes des de la infantesa, propiciant, si escau, accions diferenciades per a cada gènere.

Taula: Elaboració pròpia.

1.2 EL PLA D'IGUALTAT I CONVIVÈNCIA ALS CENTRES

Tal com assenyala l'actual [*Pla Director de Coeducació*](#) (2018), existeix un corpus normatiu i legal que estableix la coeducació, la igualtat d'oportunitats, la convivència i la prevenció de la violència masclista com un objectiu educatiu que s'ha de materialitzar en accions i activitats concretes encaminades a preparar l'alumnat, de totes les etapes educatives, cap a una ciutadania plena i inclusiva.

En concret, l'eix 5 del Pla director, estableix la cura dels espais i del pati escolar com un objectiu prioritari:

Aconseguir que l'ocupació dels espais siga igualitària, tant en els patis com en espais d'estudi, sense predomini d'activitats en les quals participen específicament els xics en moments en què es comparteix el mateix espai i temps (pàg.18).

Tot i que la coeducació s'ha d'implementar de forma transversal als projectes educatius dels centres, aquesta aborda, de forma específica, l'abordatge de la situació dels patis escolars. En aquest sentit, convé assenyalar algunes accions recollides al *Pla director de coeducació*:

- *Analitzar l'ús dels patis escolars i d'altres espais del centre en el pla d'igualtat i convivència.*
- *Revisar si es fa un ús igualitari dels espais del centre: patis, aules i altres espais d'estudi, debat o presa de paraula.*
- *Impulsar accions dins del centre entorn de l'ús dels espais, especialment el pati, comptant amb la participació de l'alumnat i de la resta de la comunitat educativa.*

És per aquest motiu, que el present document pretén ser una guia per a fer realitat la transformació dels patis escolars.

2. EL PATI COM A ESPAI PRIVILEGIAT DE SOCIALITZACIÓ

Els espais són el medi físic on tenen lloc les relacions socials. Les persones construeixen els espais i els espais construeixen les persones. El seu disseny condiciona les maneres que tenim de viure i de conuiu. La configuració dels espais no és neutra, depén, entre altres, de les necessitats que es busca satisfer, del perfil d'individus a què van adreçades i de les prioritats establertes. D'entre tots els espais urbans, els patis de les escoles esdevenen llocs idonis on es poden analitzar totes aquestes qüestions (Dafne Saldaña, Julia Goula i Helena Cardona, 2020).

L'espai físic del centre educatiu també parla, també transmet, també ensenya: la manera de relacionar-se, d'estar, el repartiment dels espais, així com el control i les infraestructures del joc. Aquestes, poden promoure el desenvolupament d'habilitats diferents en xiquetes i en xiquets, reforçant comportaments i pràctiques que, amb el temps, fixen els estereotips de gènere. En aquest sentit, l'alumnat necessita l'acompanyament docent per a conèixer els secrets reals i simbòlics de les distintes formes de jugar, amb independència dels models dominants i moltes vegades hegemònics (Víctor Pavía, 2009).

La majoria de centres presenten una disposició dels espais de joc androcèntrica i futbolcentrista. Açò significa que estan dissenyats i construïts per a donar resposta a un arquetip d'alumnat molt concret: xic, amb disposició cap al joc actiu i amb preferència pel joc amb pilota. És clar que a tots els xics no els agrada el joc actiu, físic o de pilota, però en tot cas, la disposició de recursos orienten cap a aquest tipus d'activitats o esports (Sandra Molines, 2016).

La socialització diferenciada de xiquetes i xiquets comporta que les xiquetes tinguen menys models de referència i identificació en aquests àmbits que els xiquets. Ens ho demostrarà molt gràficament la següent dinàmica de classe: si preguntem, a qualsevol grup, de qualsevol edat, que anomenen personatges importants i prestigioses del món de l'esport. Observarem que la major part de referents són homes i del món del futbol. Desmunta la fal·làcia que: "les xiquetes no juguen a futbol perquè no volen".

Aquesta disposició de l'espai, tal com afirma Marina Subirats (2013), presenta grans avantatges per als individus (majoritàriament xiquets) que gaudeixen dels espais centrals i amb recursos, però també suposa alguns inconvenients. Entre altres, la dificultat de gaudir d'un canvi, d'adaptar-se a noves situacions. Gaudir d'aquests espais privilegiats defineix el paradigma "del que toca", del model universal, i per tant, qualsevol canvi pot representar una imperfecció, o fins i tot, una amenaça de poder o estatus. Contràriament, és molt diferent la situació que poden estar vivint aquells xiquets a qui no els agrada jugar a futbol, la competitivitat o que tenen preferència pel que hem definit socialment com a "jocs o activitats estereotipadament femenines".

En aquest sentit, cal reflexionar sobre la relació entre la construcció de la masculinitat hegemònica i el futbol. La masculinitat hegemònica se sustenta en dos pilars: no sóc una xica (i per tant no m'agrada res que tinga a veure amb l'estereotip de la feminitat) i no sóc homosexual (Kika Fumero, Marian Moreno i Carmen Ruiz-Repullo, 2016). Seria interessant pensar conjuntament perquè habitualment els patis no ofereixen espais i oportunitats per a practicar, per exemple, la dansa. Sembla que el fal·laç discurs de la igualtat tendeix a reproduir que les xiquetes copien les preferències i habilitats dels xiquets (elles també poden jugar a futbol), però poques vegades genere pràctiques encaminades que els xics gaudisquen i practiquen activitats associades a l'arquetip de la feminitat, com pugua ser la dansa. Si practicar dansa o

gaudir de l'observació que els xics ballen, resta masculinitat, tal volta oferir espais "tradicionalment i estereotipadament femenins" ens ajude a desenvolupar masculinitats alternatives (Michael Gard, 2013).

Tal com confirma la investigació desenvolupada per Ramón Cantó i Luis Miguel Ruiz (2005), els xiquets utilitzen més del doble de l'espai disponible al pati que les xiquetes. Açò comporta unes possibilitats de joc i de desenvolupament competencial diferent per qüestions de gènere que és convenient no naturalitzar i, per descomptat, treballar.

2.1 DIFERÈNCIES ENTRE PATIS A INFANTIL, PRIMÀRIA I SECUNDÀRIA

L'ocupació i la utilització dels espais, i sobretot d'aquells espais que per algun motiu es consideren més valorats, es realitza d'acord amb una jerarquia de poder, per la qual hi ha qui té dret d'ocupar aquests espais i hi ha qui no el té. Parlem de drets que no són formals, que deriven del costum i de les jerarquies admeses, del currículum ocult, o bé d'una lluita immediata que fa que siguen els individus més forts els qui els ocupen (Marina Subirats, 2017).

Quan analitzem els patis escolars d'infantil ens trobem, habitualment, amb aquesta situació:

- Els xiquets i les xiquetes tendeixen a jugar plegats (excepte si es tracta de jocs de pilota).
- Els espais donen resposta a pràctiques i jocs amb una tendència menys marcada per a l'aprenentatge del gènere.
- De vegades, s'aprecien espais i objectes genèricament marcats pels rols que reproduïxen els llocs socialment atribuïts a dones i homes (Marina Tomasini, 2009).
- Si analitzem amb perspectiva de gènere l'experiència de l'alumnat d'un pati d'infantil en el joc simbòlic, observarem la reproducció de patrons tradicionals femenins associats a tasques domèstiques, la família o la bellesa, i masculins, associats amb la força, l'agressivitat, la competitivitat i el poder. (Sara Puerta i Eva María González, 2015).
- L'accés de l'alumnat de primària al pati d'infantil no és habitual (tot i que hi ha una considerable part d'aquest alumnat que gaudiria en major mesura d'aquests espais).
- Aquest pati habitualment mira i observa les regles de funcionament del pati de primària (saben que aquest serà el seu futur pati).
- Existeixen pocs elements i espais naturals.
- Els patis d'infantil i de primària solen estar separats per un mur, una reixa o una porta.

Els xiquets i les xiquetes creixen, es fan grans i canvien d'etapa educativa, i el que es troben, de sobte, al pati de primària és:

- Un espai on, amb molta probabilitat, ja no poden gaudir dels jocs i les propostes que tenien tan sols fa uns quants mesos: areners, tobogans, gronxadors, nines, carros, motos, disfresses, etc.
- Les possibilitats del joc simbòlic, que habitualment tenien major presència a infantil, són escasses o inexistentes.
- L'alumnat més gran tendeix a assumir la propietat de l'espai.
- La pista esportiva, el futbol i les cistelles de bàsquet són l'escenari habitual dels espais de primària.
- Augmenta la conflictivitat derivada de l'increment de jocs i esports competitius.
- Si la proposta que tenim s'ubica simbòlicament dins de les motxilles de gènere, elles i ells inicien i practiquen la segregació al joc (xics i xiques juguen a coses distintes).
- S'inicia un procés on, a poc a poc, les xiquetes abandonen la pràctica esportiva i mostren més interès per activitats físicament més passives.
- Fins i tot alguns xiquets als quals no els agrada el futbol, "pressionats" per la presència, importància i estatus que genera aquesta activitat, pel desig d'encaixar en el rol de gènere marcat per la societat, ocupen els espais de pista.
- Xiquetes a les quals no els agrada el futbol, pel desig de compartir espai, temps i joc amb els seus companys, ocupen els espais de pista.
- El professorat pot aplegar a seccionar el pati per cicles i anul·lar les possibilitats de joc entre les diferents edats presents al centre. El principal motiu és la por que la resta d'alumnat reba algun colp de pilota d'un esport hegemònic i de presència inqüestionable.
- Existeixen pocs elements i espais naturals.

Segueixen creixent, es fan grans, són persones amb molta més autonomia i capacitat de decisió, superen nivells i etapes educatives i el que trobem de nou al pati de secundària és:

- Un predomini alt d'asfalt i pistes.
- Menys preferència pels jocs actius físicament (en elles resulta ja una activitat molt inusual).
- Un gran interès de l'alumnat per ajuntar-se, conversar i gaudir de la companyia i molt pocs espais habilitats per a aquests comportaments relacionals.
- Poques propostes pautades de joc i activitat.
- Un alt potencial d'idees que eixiria a la llum si s'obriera un procés participatiu on l'alumnat poguera decidir què li agradaria fer en el temps d'esplai.
- Pocs elements i espais naturals.

Encara que aquestes situacions i conductes puguen ser habituals als patis (en major o menor mesura), són molts els centres que ja han iniciat una trajectòria de propostes i intervencions conduents a millorar la convivència en aquests espais.

2.2 EL PATI, L'EDUCACIÓ FÍSICA I LA PRÀCTICA ESPORTIVA

Nombrosos estudis i investigacions corroboren els beneficis de l'activitat física i la necessitat de crear hàbits saludables des de la infantesa (Organización Mundial de la Salud, 2010).

Tot i això, les dades ens demostren que les dones tendeixen a tenir una menor intenció cap a la pràctica esportiva i que aquesta es veu molt empobrida, especialment, a partir de l'adolescència (Consejo superior de deportes, 2011; Javier Sevil, Ángel Abós, Jose A. Julián, Berta Murillo, Luis García-González, 2015).

La recerca ens demostra una major tendència per part del sexe femení a la pràctica esportiva de caràcter individual i amb finalitats estètiques, mentre que en el sexe masculí s'aprecia una major pràctica a activitats col·lectives i de competició (Mª José Camacho, 2013).

Diferents treballs (Juan Antonio Moreno, Celestina Martínez i Néstor Alonso, 2006), conclouen com a principals motivants d'aquest fet les següents variables:

- Les xiquetes tendeixen a percebre's menys competents i hàbils en la pràctica esportiva (Bernardino Sánchez-Alcaraz i Alberto Gómez, 2014).
- També manifesten menys diversió davant d'aquestes pràctiques.
- Existeixen pocs referents esportius femenins sobre els quals projectar-se.
- L'arquetip d'un cos femení, habitualment, no és el d'un cos esportiu.
- La tendència d'algunes famílies a incentivar una pràctica esportiva diferent en elles i en ells.
- L'oferta i les propostes en les classes d'educació física no reflecteix en moltes ocasions els gustos, preferències i interessos de les alumnes.

Altres estudis relacionats amb els condicionants del gènere i la pràctica esportiva (Berta Murillo, Jose Antonio Julián, Luis García, Alberto Abarca i Javier Zaragoza, 2014) evidencien les diferències de temps que elles i ells estan practicant algun tipus d'activitat física moderada i vigorosa. Si bé és cert que cap sexe compleix els requisits marcats pels principals organismes de salut internacionals, també és important conèixer que elles presenten xifres més preocupants per a la seua qualitat de vida i creació d'hàbits saludables (Marta Terrón-Pérez, Ana Queralt, Javier Molina-García i Vladimir E. Martínez-Bello, 2019).

Juntament amb aquestes qüestions, caldria reflexionar si la disposició dels nostres patis, habitualment, tendeix a minorar l'impacte d'aquestes variables, o si pel contrari, afegint dificultats que, per qüestions de gènere, estan sofrint elles.

Tot i això, afortunadament comptem amb professorat d'aquesta especialitat motivat i preocupat per aquesta situació, fent dia a dia, intervencions coeducatives encaminades a promoure actituds i interessos cap a la igualtat d'oportunitats en educació física (Pedro Valdivia, Jose Ignacio Alonso, Antonio Sánchez i María Luisa Zagalaz, 2013).

2.3 QUÈ VOLEM QUE PASSE ALS NOSTRES PATIS?

Tal com s'afirma a l'inici d'aquesta guia, el pati és un dels principals espais de socialització de l'alumnat per diversos motius:

- S'ha configurat tradicionalment com un espai de joc lliure, on l'alumnat pot decidir com i amb qui jugar en cada moment.
- Pot interpretar-se des de dos punts de vista, per a l'alumnat amb una bona socialització amb el grup, sol ser un dels moments més desitjats; i per contra, per a l'alumnat amb problemes de socialització, pot esdevindre un espai dolent i de rebuig.
- El professorat habitualment no fa una intervenció expressa per tal de dirigir les activitats entre l'alumnat.

Si busquem un pati on predomine la convivència, independentment del sexe, de l'edat, de l'orientació sexual, de les capacitats i de l'expressió del gènere, caldria repensar els espais i fer una intervenció participada per l'alumnat i, a ser possible, amb la col·laboració de les famílies, que promoga aquests tipus de relacions.

Resulta especialment interessant reflexionar al voltant del que ens suggereix Carlos Lomas (2007) respecte a les construccions de les identitats al voltant de la masculinitat i la feminitat. L'ordre masculí, inspirador de la conducta escolar i social d'alguns xics, es manifesta en un conjunt de pràctiques i d'actituds coincidents amb els estereotips habituals de la masculinitat hegemònica. Jugar molt bé al futbol, sobreexir en força i en habilitat en els jocs de caràcter competitiu, «tindre èxit» amb les xiques, encara que això no significa apreciar la seua amistat ni tindre en compte les seues idees i sentiments, fer gamberrades evitant el càstig i utilitzar paraules i expressions vulgars, blasfemes i obscenes constitueixen, en aquest context, algunes de les accions quotidianes d'alguns xics a les escoles i en els instituts que contribueixen a convertir la cultura masculina del pati i de l'aula en una certa ètica (i en una certa èpica) masculina de la transgressió i de la resistència respecte a l'ordre escolar, habitualment femení.

Si considerem que al nostre centre s'estan reproduint aquestes actituds o relacions, caldrà pensar quines situacions, pràctiques o espais ho estan possibilitant per tal de fer-ne una intervenció.

Per a analitzar les desigualtats al pati caldrà fer-nos aquestes qüestions senzilles:

- Al nostre pati tenim propostes de joc, activitats o espais on observem una especial segregació? És a dir, on no conviuen i juguen conjuntament xiquetes i xiquets.
- És el nostre pati un espai on determinades propostes ostenten privilegis i estatus, i per tant, tenim una part de l'alumnat practicant el poder sobre l'altra part?
- Afavorim activitats i propostes de cooperació o de competició? Quines?
- El nostre pati està donant resposta a les diferències individuals o a unes diferències de gènere?

- Totes les persones tenen el mateix dret de gaudir de l'espai del pati? O hi ha alumnat que se'n sent més propietari que un altre?
- Hi ha persones amb especials dificultats d'accés a algun espai del pati?
- Quin és el rol del professorat en el temps d'esplai?
- Quines activitats generen més grau de conflictivitat? Per quins motius?

Busquem crear un pati coeducatiu. Atesa la definició que fa el Col·lectiu punt6 i coeducació (2020), podem afirmar que aquests són espais dissenyats físicament i reflexionats col·lectivament que promouen relacions igualitàries. Espais on les activitats, rols i dinàmiques habituals no reproduïxen els estereotips i manaments del gènere i on predomina l'ús compartit dels espais, recursos i activitats entre l'alumnat de distint gènere, edat, origen i capacitat.

2.4 EL FUTBOL AL PATI: DRET O PRIVILEGI

Parlar de qüestions de gènere implica parlar de drets: el dret de tot l'alumnat a jugar, a ocupar l'espai, que s'escolten les seues necessitats i interessos, a ser nomenat i representat en tota la seua diversitat... Si observem que, en les nostres escoles, hi ha un alumnat determinat (ja siga per la seua edat, procedència, gènere, orientació sexual, diversitat funcional, etc.) que no fa ús dels drets que se li ofereixen (dret a parlar, ocupar espais, manifestar injustícies, etc.), caldrà problematitzar aquesta situació per tal de veure els motius i raons que l'estan sostenint.

L'ordenament escolar i educatiu està impregnat d'unes influències socials (en aquest cas, causades pel patriarcat) que generen hàbits i rutines, que no sempre són fàcils d'analitzar i d'observar perquè tenen una representació simbòlica. Condiciona, a més, unes relacions de poder que l'alumnat aprén i interioritza a partir de les condicions i els oferiments que nosaltres proposem en l'entorn educatiu.

Aprenem a exigir drets i tanmateix practiquem la submissió de no reclamar les nostres preferències. Tant és així que, de vegades, podem arribar a observar al grup submís (aquell que no veu representats els seus interessos al pati), a col·laborar en la lluita per la defensa dels interessos del grup privilegiat, encara que, tot siga dit, de forma inconscient i simbòlica.

De segur que tenim alumnat al centre que li agrada tocar un instrument de música, però també és molt probable que aquesta opció ni tan sols siga una possibilitat. Potser tenim alumnat amb molta imaginació i que gaudeix de l'experiència del joc simbòlic, però també és molt probable que aquesta opció no estiga contemplada al nostre pati. Tanmateix, tenim alumnat al centre amb moltes destreses amb els jocs de raqueta, amb el bàdminton, el pàdel, etc., però també és molt probable que aquesta opció no estiga permesa o no dispose dels recursos necessaris. De la mateixa forma, és molt habitual tenir alumnat al centre amb un perfil més artístic i amb destreses de cant, ball, interpretació, etc., però també és molt probable que aquesta opció sols tinga cabuda en les activitats extraescolars que no ofereix el centre.

Pel contrari, sí que disposem de pilotes per a jugar a futbol. Sens dubte, el futbol és la primera activitat en la jerarquia de jocs possibles a la major part dels patis escolars.

Cal tenir en compte que, quan una zona queda associada a una activitat determinada s'estableix molt fàcilment un control territorial que impedeix o dificulta que es desenvolupen altres jocs, així com que l'espai siga ocupat o distribuït per altres grups (Dafne Saldaña, 2018).

Per norma general, als patis escolars, el futbol sol concebre's més com un dret, que com un privilegi. Tant és així que, encara que se situe en el rànquing d'activitats amb major nombre de conflictes i on es produeix una major segregació (escassa convivència entre xiques i xics), moltes vegades ni tan sols valorem l'opció de llevar-lo.

Són molts els centres que davant del nivell de conflictivitat i competició amb què l'alumnat practica aquest esport, decideixen organitzar la pista de futbol repartint a cada curs o cicle el privilegi del control sobre aquest espai un dia per setmana. Això suposa, habitualment, que destinem, per exemple, un 50% de l'espai del pati a un escàs 7% o 8% de l'alumnat, majoritàriament xics. Amb això reduïm la perspectiva de gènere i augmentem les influències de l'androcentrisme, encara que, disminuint el nivell de conflictivitat. Aquesta situació no és anecdòtica, sinó un missatge sobre el tipus de valors que ocupen el centre de l'espai no acadèmic (Daniel Gabarró, 2010, pàg. 71)

Cal reflexionar sobre aquestes mesures, atés que poden suposar el manteniment i la pràctica d'una sèrie de dominis i submissions en l'espai de manera injusta entre l'alumnat de diferent sexe.

També caldrà pensar en la relació entre aquest joc i la construcció de la masculinitat hegemònica. En aquest sentit, es pot considerar el futbol, probablement, com el major espai constructor, juntament amb la família, de masculinitat tradicional en l'actualitat. Tal com assenyalen Joan Sanfèlix i Anastasia Téllez (2017), resulta molt comú observar *un grup de nens, adolescents o joves, gairebé sempre exclusivament homes, predisposats a batre en duel amb el seu grup davant d'aquests altres que lluiten pel mateix en un locus que finalment els confereix la legitimitat del reconeixement de la virilitat requerida socialment* (pàg. 17).

3. PAUTES PER A LA REALITZACIÓ D'UN DIAGNÒSTIC AL PATI

L'anàlisi del pati ens permetrà observar i recopilar el tipus d'activitats que l'alumnat tria en aquests espais: jocs centrals o perifèrics, jocs que requereixen habilitats motrius i jocs més simbòlics o de rols, jocs jerarquitats o més neutres quant a jerarquies, jocs amb objectes (pilotes, cordes, trompes, etc.) que desenvolupen l'escolta i el diàleg, jocs cooperatius, individuals, jocs que transcendiran el temps lectiu al centre (campionats, competicions, etc.) o que només s'observaran en la jornada lectiva.

Atés que cada centre parteix d'un punt i presenta una idiosincràsia particular, és absolutament recomanable analitzar l'estat inicial de la situació al pati amb un diagnòstic.

Ens podem trobar dins d'un mateix centre, persones que perceben la realitat del pati absolutament de forma distinta i és ací on cobra especial rellevància extraure dades objectives de la situació.

Davant la qüestió (formulada dins d'un claustre) de si consideres que al teu pati hi ha un tipus de joc o una utilització de l'espai sexista, resulta molt habitual la convivència en un mateix col·lectiu de professorat d'aquest sistema de creences:

- Persones que pensen que el pati està sent ocupat indistintament per xics i per xiques
- Professorat que pensa que cadascú juga al que vol i s'ubica on vol amb total llibertat
- Un conjunt de persones que manifesten que les diferències biològiques entre elles i ells, són les que determinen un ús diferent de l'espai i una diferent preferència en les activitats.
- També existeix la idea que les diferències observades són causades per l'impacte dels mitjans de comunicació en relació a les propostes existents al pati.
- Per últim, hi ha una part del professorat que pensa que és el centre qui

promou, amb l'organització dels espais i dels jocs existent, i la seua falta de compromís al respecte, el sexisme al pati.

Com apunten Marina Subirats i Amparo Tomé en el llibre *Balones Fuera* (2010), cal anar substituint l'opinió espontània del professorat que tendeix a naturalitzar els comportaments i la utilització dels espais per part de l'alumnat de distint sexe, per una mirada i un debat, on aquesta naturalització quede posada en qüestió i reflexionada amb perspectiva de gènere.

3.1 INSTRUMENTS DE DIAGNÒSTIC AL PATI

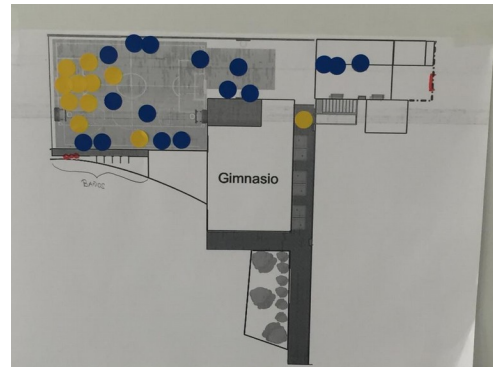
Es recomana partir d'una **observació del pati**. Per a la realització d'aquesta observació, serà interessant atendre aquestes premisses:

- Seria interessant que participara el màxim nombre de persones possibles del centre.
- En secundària, l'alumnat pot participar en aquesta tasca.
- Resulta pràctic dibuixar un croquis del pati, indicant el percentatge destinat a cadascuna de les zones.
- Durant el temps d'esbarjo al pati, convé comptabilitzar l'alumnat ubicat en els diferents espais, indicant sobre les agrupacions existents: sexe i a què juguen.
- Si els espais es distribueixen per cursos i per dies de la setmana, caldrà extraure evidències de les diferències observades en els diferents dies (si per exemple li toca la pista de futbol els dimecres a 3r i 4t de primària, comptabilitzar i comparar la situació dels dimecres i de la resta de dies).

- Observarem tots els nivells, d'infantil, primària i secundària.
- Amb 5 observacions, aproximadament, molt ben recollides, podem obtenir una fotografia de quines són "les rutines" als nostres patis.
- Amb la informació obtinguda, es podran emplenar els diferents apartats indicats a l'Annex 1 d'aquesta guia.

Podem acompanyar l'observació del pati amb una senzilla forma de traure més informació: **ubica't al pati amb un gomet.**

Descripció: Peguem el plànol del pati en la paret de la nostra aula. Quan l'alumnat torna del seu descans habitual li repartim un gomet de distint color a cada sexe. Posteriorment llancem la següent instrucció: enganxeu el gomet al lloc del pati on heu estat la major part del temps.

A partir d'ací podem obtindre informació de si existeixen diferències en l'ocupació dels espais, relacionades amb qüestions de gènere. També podrem comprovar si un sexe tendeix a ocupar espais més centrals, i l'altre, més perifèrics. Ens ajudarà a detectar persones que s'aïllen del seu grup (possibles problemes de convivència) o que juguen amb alumnat d'altres aules.

Per últim, passariem un breu **qüestionari** a les aules (Annexos 2, 3, 4 i 5). A continuació s'indicaran una sèrie de pautes per tal d'interpretar les preguntes formulades en aquest instrument. Cal ressaltar que les preguntes són distintes segons si van dirigides a l'alumnat d'infantil, primària o secundària.

VALORACIONS DEL QÜESTIONARI DE DIAGNÒSTIC DEL PATI

INF./PRIM.: Amb quins amics i amigues t'agrada jugar més al pati? Escriu els seus noms. Per què?
SEC.: Amb quins amics i amigues t'agrada més estar al pati? Escriu els seus noms. Per què?

Ens interessa observar si existeix segregació quan l'alumnat explicita els noms d'amics i amigues. Cal analitzar si l'alumnat de diferent sexe es relaciona en el pati. De no ser així, ens convida a reflexionar per aquest motiu i analitzar les raons d'aquest fet.

D'aquestes respostes es pot obtenir informació vàlida per al disseny d'un sociograma de l'aula. Hi ha alguna persona que no és nomenada per cap persona? En aquest cas, caldrà observar el seu comportament al pati.

INF./PRIM.: Quins són els teus jocs preferits al pati?
SEC.: Quins són els teus jocs o activitats preferides al pati?

Els resultats d'aquesta qüestió ens permeten veure si existeixen diferències per sexe en els jocs i activitats preferides. Podrem valorar l'impacte dels estereotips en el joc; si existeix segregació, si enumeren activitats més actives o passives físicament, si els resultats coincideixen o no amb els que hem observat, etc.

INF/PRIM: Escriu 3 jocs o activitats que no t'agraden per a ser jugats al pati de l'escola.
SEC: Escriu 3 jocs o activitats del pati que no t'agraden.

Podrem apreciar el grau de disconformitat o rebuig que manifesta l'alumnat davant determinats jocs, activitats o comportaments que existeixen en el seu pati. Ens interessa observar si elles i ells manifesten coses distintes o les respostes són comunes.

INF/PRIM/SEC: Hi ha problemes al pati? Quins?

Els resultats d'aquesta qüestió poden aportar informació de gran valor per a la comissió de convivència del centre. Caldrà mesurar si les respostes tenen una tendència diferenciada relacionada amb el sexe de l'alumnat.

INF/PRIM/SEC: Si pogueres canviar el pati sense fer-lo més gran, com ho faries?

És molt important tindre en compte que, habitualment, l'alumnat sols coneix el seu pati. Si mai han gaudit d'un espai per a l'art, de l'opció de poder patinar, participar-hi en un programa de ràdio, de música o karaoke, etc., difícilment proposaran aquests espais o activitats. És per aquest motiu que caldrà acompanyar aquesta qüestió de la realització d'un senzill projecte de recerca de patis inspiradors a través d'internet.

Una vegada treballada aquesta informació, tal volta sorgisquen idees viables d'instaurar als patis.

4. ALGUNES RECOMANACIONS PER AL REDISENY DEL PATI

Qualsevol proposta de disseny del pati hauria de comptar amb la participació de tota la comunitat educativa. L'alumnat té molt a dir en el tipus de pati que li agradaria tenir. No obstant això, cal tenir en compte que el pilotatge d'aquest procés requereix molta cura i perspectiva crítica.

Si l'alumnat no ha conegut altres espais i altres possibilitats en la seua trajectòria escolar, tal volta no proposa d'idees o són molt reduïdes. És molt difícil imaginar una realitat que no hem vist mai o que pensem impossible de realitzar. Per aquest motiu, seria recomanable acompanyar aquest procés d'una recerca prèvia d'espais alternatius que aportara idees inspiradores.

Tal com analitzen Helena Cardona, Julia Goula i Dafne Saldaña en la pàgina web [Equal Saree](http://EqualSaree.org/)¹, alguns dels criteris a tindre en compte en una nova distribució dels espais podria considerar els següents paràmetres:

DIVERSITAT	<p>Oferir elements i espais diversos garantirà que l'atenció a les diferències individuals tinga més protagonisme que les diferències de gènere.</p> <p>També possibilitarà un desenvolupament competencial enriquidor on totes les destreses i habilitats estiguen contemplades. L'alumnat pot presentar diversitat funcional, motòrica o d'altres tipus i caldrà garantir opcions de jocs i espais per a totes les persones. Jugar a escacs, ballar, escoltar música, jocs amb raqueta, etc.</p>
FLEXIBILITAT	<p>Ja que la disponibilitat del terreny està limitada, caldrà pensar en la versatilitat dels diferents espais i infraestructures del pati.</p> <p>Una grada al pati ens pot servir com a escenari, per a fer tertúlies, educació física, etc.</p>

1 <http://equalsaree.org/>

INTERRELACIÓ	<p>Caldrà revisar la relació entre els diferents espais o possibilitats de jocs. Una relació adequada entre totes les zones de joc, impedeix l'establiment de jerarquies o el manteniment de privilegis per a alguns membres.</p> <p>La zona habilitada per al futbol pot situar-se en un espai central, impedit el pas a altres zones, o pot situar-se en un espai perifèric del pati, de manera que no dificulte el pas.</p>
CONFORT	<p>Els espais o les diferents zones proposades en el pati seran segures i còmodes per a tot l'alumnat. Qualsevol persona pot gaudir-ne sense cap tipus d'impediment o perill.</p> <p>Els espais no són propietat d'un determinat perfil d'alumnat que dona permís a un altre per a poder fer ús dels jocs o materials.</p>
REPRESENTATIVITAT	<p>Tota la comunitat educativa pot aportar idees, recursos i fer suggeriments sobre pati ideal. L'alumnat més gran no té més veu o més paraula que l'alumnat menut. En aquest sentit, el canvi en el pati pot comportar una pèrdua de privilegis de cara a l'alumnat que, fins ara, hem considerat més representant dels interessos globals.</p>

Una altra distribució senzilla dels espais que ajudaria a garantir un major equilibri entre les infraestructures podria ser la d'un pati amb espais destinats al joc tranquil, al joc actiu i amb un espai de contacte amb la natura.

ZONA DE CONTACTE AMB LA NATURA	<p>Tal com afirma Heike Freire (2011), l'alumnat necessita del contacte amb la natura i de l'experimentació amb elements naturals per a gaudir d'un desenvolupament complet, integral i saludable.</p> <p>L'avanç tecnològic, el sedentarisme i la desaparició dels jardins en les escoles en els darrers anys, pot estar provocant que les possibilitats que l'alumnat té de contacte amb la natura siguin inexistentes. Per aquest motiu els patis poden configurar-se com uns espais privilegiats per al contacte amb el medi natural.</p> <p>A la pàgina de l'associació Safareig² podem localitzar transformacions d'espais en jardins naturals i els beneficis resultants d'aquests processos.</p>
--------------------------------	--

2 <http://safareig.org/>

ZONA DE JOC ACTIU FÍSICAMENT	<p>Diferents investigacions, directament relacionades amb l'activitat física en l'horari escolar, corroboren el sedentarisme a què habitualment està exposat el nostre alumnat dins de les hores lectives. Per tal de garantir les dades facilitades per l'OMS (que recomanen la realització de 60 minuts diaris d'activitat física moderada o vigorosa), les famílies haurien de destinar una gran part de la vesprada, horari extraescolar, a la realització d'activitats físiques. És per aquest motiu que, caldrà oferir alternatives diverses al nostre alumnat per tal que pugui augmentar aquest índex. La salut de les xiquetes i xiquets amb comportaments habitualment sedentaris al pati, i sense oportunitats d'activitat física en el temps no lectiu, podria ser un tema de debat i reflexió per a tota la comunitat educativa.</p> <p>Un circuit al voltant de tot el pati per a passejar o córrer, unes pistes polivalents que poden oferir altres activitats més diverses que les del joc amb pilota, patinar, ballar, etc., poden ser activitats que, amb pocs recursos, garantisquen l'optimització de l'espai i l'augment de l'activitat física.</p>
ZONA DE JOC TRANQUIL	<p>Existeix escassa tradició en la inclusió d'espais i recursos per al joc tranquil al pati. Disposar de taules, cadires, pissarres, jocs de taula o una grada podria configurar-se com un recurs, no sols per a gaudir del temps de descans, sinó com a una zona ideal per a fer classe o reunir-se el professorat.</p> <p>Són molts els centres que gaudeixen d'un entorn propici per a donar classe a l'aire lliure i pocs els que habitualment en fan ús.</p>

5. PER TANCAR...

Els centres educatius poden considerar-se espais especialment "protegits" de les injustícies socials. Situacions com haver nascut a una família amb pocs recursos econòmics, tindre una malaltia o un cos amb limitacions de moviment, presentar dificultats d'aprenentatge o, també, l'atzarosa situació d'haver nascut nena o nen queden atenuades quan es conviu dins d'aquests centres.

Però per a anar més enllà d'aquesta protecció teòrica, caldrà, atesa la nostra professió, analitzar i valorar les diferents barreres o trampolins que haurà de saltar el nostre alumnat per situar-se en el món i gaudir de la vida. En conseqüència, i amb la finalitat que aquest alumnat pugui fer front a les injustícies que esperen més enllà dels murs que els han protegit durant tants anys, haurem de decidir si el nostre horitzó implica, en lloc de limitar-nos a donar resposta a l'escola que tenim, invertir les nostres energies, sempre positives, en projectar l'escola que voldríem tindre.

Tot aquest procés, tal com apunta Miguel Ángel Santos (2015), requerirà decidir si concebem el sistema educatiu únicament com a una institució de reproducció social, que assimila pautes establertes culturalment, o com a una institució amb capacitat de transformació social, on incorporem una reflexió crítica i de canvi. La primera opció tal vegada ens paralitza i delega la responsabilitat del canvi cap a la igualtat en altres estaments (polítics, empresarials, familiars, etc.), mentre que l'altra pot suposar l'empoderament necessari que ens done força i ens responsabilitze per a dinamitzar aquesta transformació social.

Tractar el nostre alumnat sota el paraigua de la igualtat és un camí que habitualment agafen professionals amb molt bones intencions, però des de la inconsciència en la incompetència. Educar en igualtat d'oportunitats, atenent la diversitat de les persones, implicarà altres camins: els camins de l'acció positiva, de la diferenciació, de la segregació en alguns moments i sempre de l'equitat, per tal d'aconseguir una labor conscientment competent en qüestions de gènere. Emprendre el camí correcte requerirà la brúixola de la formació permanent i d'una motxilla d'energia positiva i optimisme que caldrà anar omplint periòdicament.

Comptem amb els principals ingredients d'aquest meravellós viatge: motivació, sensibilització i capacitat d'aprendre. Tu ho estàs demostrant llegint aquesta guia.

A continuació, i a tall d'exemple, es presenten una sèrie de centres que, al llarg de tota la Comunitat Valenciana, estan desenvolupant accions de transformació de patis. Centres que s'han format per tal d'aconseguir instaurar la perspectiva de gènere de forma transversal, que han dut a terme diagnòstics de la situació, utilitzant els instruments descrits en aquesta guia, i que, definitivament, han instaurat canvis, per tal de promoure una millor qualitat de vida per al seu alumnat.

En alguns casos, ha consistit a instaurar processos de co-creació dels patis. Tal com afirma Lluís Sabadell (2015), el secret d'aquestes dinàmiques se centra a localitzar els mecanismes que permeten a la comunitat educativa (alumnat, professorat i famílies) complementar-se en els diferents coneixements i habilitats que pot aportar cada persona individualment per a crear quelcom col·lectivament.

EXEMPLES DE BONES PRÀCTIQUES

El professorat considera que aquestes iniciatives:

- Fomenten una millor convivència entre l'alumnat de distint gènere
- Redueixen el nivell de conflictivitat
- Consideren més les diferències individuals, que no les diferències marcades pels aprenentatges i estereotips de gènere

Esperem que et siguen d'utilitat.

6. BIBLIOGRAFIA

Camacho, Mª José (2013). Contradicciones del significado de la actividad físico-deportiva en las identidades corporales de las chicas adolescentes. *Feminismo/s*, (21), 15-35.

Cantó, Ramón i Ruiz, Luis Miguel (2005). Comportamiento motor espontáneo en el patio de recreo escolar: análisis de las diferencias por género en la ocupación del espacio durante el recreo escolar. *Revista internacional de ciencias del deporte*, (1), 28-45.

Col·lectiu Punt6 i coeducació (2020). *Patios coeducativos*. Guía para la transformación feminista de los espacios educativos. Disponible en: https://issuu.com/patioscoeducativos/docs/libro-patioscoeducativos_09-04-2020_cast

Consejo superior de deportes. Ministerio de Educación y formación profesional (2011). Los hábitos deportivos de la población escolar Española: Estudio. Disponible en: <https://sede.educacion.gob.es/publivena/los-habitos-deportivos-de-la-poblacion-escolar-espanola-estudio-/deporte-en-edad-escolar/14797>

Equal Saree. (2017). *El pati de l'escola en Igualtat. Guia de diagnosi i d'intervenció amb perspectiva de gènere*. Barcelona: Ajuntament de Santa Coloma de Gramenet.

Fraisse, Geneviève (2016). *Los excesos del género*. Madrid: Ediciones Cátedra.

Freire, Heike (2011). *Educación en verde: Ideas para acercar a niños y niñas a la naturaleza*. Barcelona: Graó.

Fumero, Kika; Moreno, Marian i Ruiz, Carmen. (2016). *Escuelas libres de violencias machistas*. Palma: UIB. Col·lecció estudis de violència de gènere.

Gabarró, Daniel (2010). *Fracàs escolar? La solució inesperada del gènere i la coeducació*. Lleida: Boira editorial.

Gard, Michael (2013). Danza, masculinidad y educación física: una perspectiva internacional. En Joaquín Piedra (coord.) *Géneros, masculinidades y diversidad* (61-79). Barcelona: Octaedro.

Generalitat Valenciana (2018). Plan Director de coeducación. <http://www.ceice.gva.es/documentos/161634256/165603089/Plan+Director+de+Coeducaci%25C3%25B3n/a53bc1f6-e22b-4210-89aa-5e34230c4e08>

Lomas, Carlos (2007). ¿La escuela es un infierno? Violencia escolar y construcción cultural de la masculinidad. *Revista de Educación*, 342. (Enero-Abril 2007), 83-102.

López-Navajas, Ana (2014). Análisis de la ausencia de las mujeres en los manuales de la ESO: una genealogía de conocimientos ocultada. *Revista de Educación*, (363), 282-308.

Molines, Sandra (2016). *La Coeducación en un centro educativo: anàlisis del patio escolar*. Tesis Doctoral, Universitat de València, Comunitat Valenciana.

Moreno, Juan Antonio; Martínez, Celestina i Alonso, Néstor (2006). Actitudes hacia la práctica físico-deportiva según el sexo del practicante. *Revista Internacional de Ciencias del Deporte*. 3 (2), 20-43. <http://www.cafyd.com/REVISTA/art2n3a06.pdf>

Murillo, Berta; Julián, J. A.; García, Luís; Abarca, Alberto i Zaragoza, J. (2014). Influencia del género y de los contenidos sobre la actividad física y la percepción de competencia en Educación física. *Revista Internacional de ciencias del deporte*, 36, 131-143.

OMS (2010) *Recomendaciones mundiales sobre actividad física para la salud*. Disponible en: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44441/9789243599977_spa.pdf

Pavía, Víctor (2009). Las formas de juego y el modo de jugar que la escuela reproduce. *Aloma*, 25, 161-178.

Piedra, Joaquín; García-Pérez, Rafael; Latorre, Ágeda i Quiñones, Carlos (2013). Género y educación física, análisis de buenas prácticas coeducativas. *Profesorado. Revista de currículum y formación del profesorado*. 17, 221-241.

Puerta, Sara i González, Eva María (2015). Reproducción de los estereotipos de género en Educación infantil a través de los juegos y juguetes. *Investigación en la escuela*, 85, 63-74.

Ruiz, Carmen (2017). Estrategias para educar en y para la igualdad: coeducar en los centros. *Atlánticas. Rev. Int. Est. Fem.* 2017, 2, (1), 166-191.

Sabadell, Lluís (2015). *Guia didàctica per co-crear a l'escola*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Saldaña, Dafne; Goula, Julia i Cardona, Helena (2020). La coeducació com a pràctica espacial. *Guix. Elements d'Acció Educativa*. 468-469, 10-14.

Saldaña, Dafne (2018). Reorganizar el patio de la Escuela, un proceso colectivo para la transformación social. *Hábitat y Sociedad*, 11, 185-199.

Sánchez-Alcaraz, Bernardino J. i Gómez Alberto (2014). Autoconcepto físico en una muestra de estudiantes de primaria y su relación con el género y la práctica deportiva extraescolar. *E-balonmano.com: Revista de Ciencias del Deporte*, 10, (2), 113-120.

Sanchis, Rosa (2006). *Tot per amor? Una experiència educativa contra la violència a la dona*. Barcelona: Rosa Sensat.

Sanfèlix, Joan i Téllez, Anatasia (2017). Lógicas Prácticas en el Proceso de Construcción de la Masculinidad de los Hombres Valencianos: Calle, Riesgo, Fútbol y Arca. *MCS – Masculinities and Social Change*, 6, (2), 96-118.

Santos, Miguel Ángel (2015). Género, poder y convivencia. La escuela como mezcladora social. En Juan José Leiva et al. (Coord.). *Género, Educación y Convivencia*, 27-58. Madrid: Dykinson.

Sevil, Javier; Abós Ángel; Julián, José A.; Murillo, Berta i García-González, Luis. (2015) Género y motivación situacional en Educación Física: claves para el desarrollo de estrategias de intervención. *RICYDE. Revista Internacional de Ciencias del Deporte* (XI), 281-296.

Subirats, Marina (2017). *Coeducación, apuesta por la libertad*. Barcelona: Octaedro.

Subirats, Marina (2013). *Forjar un hombre, moldear una mujer*. Barcelona: Aresta.

Subirats, Marina i Tomé Amparo (2010). *Balones fuera. Reconstruir los espacios desde la Coeducación*. Barcelona: Octaedro.

Terrón-Pérez, Marta; Queralt, Ana; Molina-García, Javier i Martínez-Bello, Vladimir E. (2019). Ecological correlates of Spanish preschoolers' physical activity during school recess. *European Physical Education Review*, 25 (2), 409–423.

Tomasini, Marina (2009). El género como sistema de significación y la experiencia infantil. *Diálogos pedagógicos*, (14), 72-87.

Valdivia, Pedro; Alonso, José Ignacio; Sánchez, Antonio i Zagalaz, María Luisa (2013). La experiencia docente en coeducación del profesorado de Educación Física. *Revista de currículum y Formación del Profesorado*, 17, 385-399.

ENLLAÇOS WEB

Lloc	URL
Vídeo: Patis Vius, patis coeducatius	https://www.youtube.com/watch?v=owJ2uNOpfdI&t=1s
Vídeo: Muñecas para niñas y robots para niños	https://www.youtube.com/watch?v=Bj0fTHMXyok
Vídeo: Inspirando al futuro sin estereotipos	https://www.youtube.com/watch?v=pJvJo1mxVAE
Vídeo: Romper estereotipos de género en los colegios	https://www.youtube.com/watch?v=FtGcYjr0gPc
Pla director de coeducació (2018)	http://www.ceice.gva.es/documents/161634256/165603089/Pla+Director+de+Coeducaci%C3%B3/41bf1d73-e9c9-4589-9f4c-bdab09fe0fcb
Vídeo: Imagina tu meta	https://www.youtube.com/watch?v=nj6YXNgOlx0&t=1s
Vídeo: Versión Completa. «Es necesaria una asignatura de educación para la igualdad» Xerrada de Marina Subirats	https://www.youtube.com/watch?v=4P5pA9CZylk&t=1s
Vídeo: Equal Playgrounds	https://www.youtube.com/watch?v=1Oq5sZQRzCY
Equal Saree	http://equalsaree.org/
El Safareig	http://safareig.org/

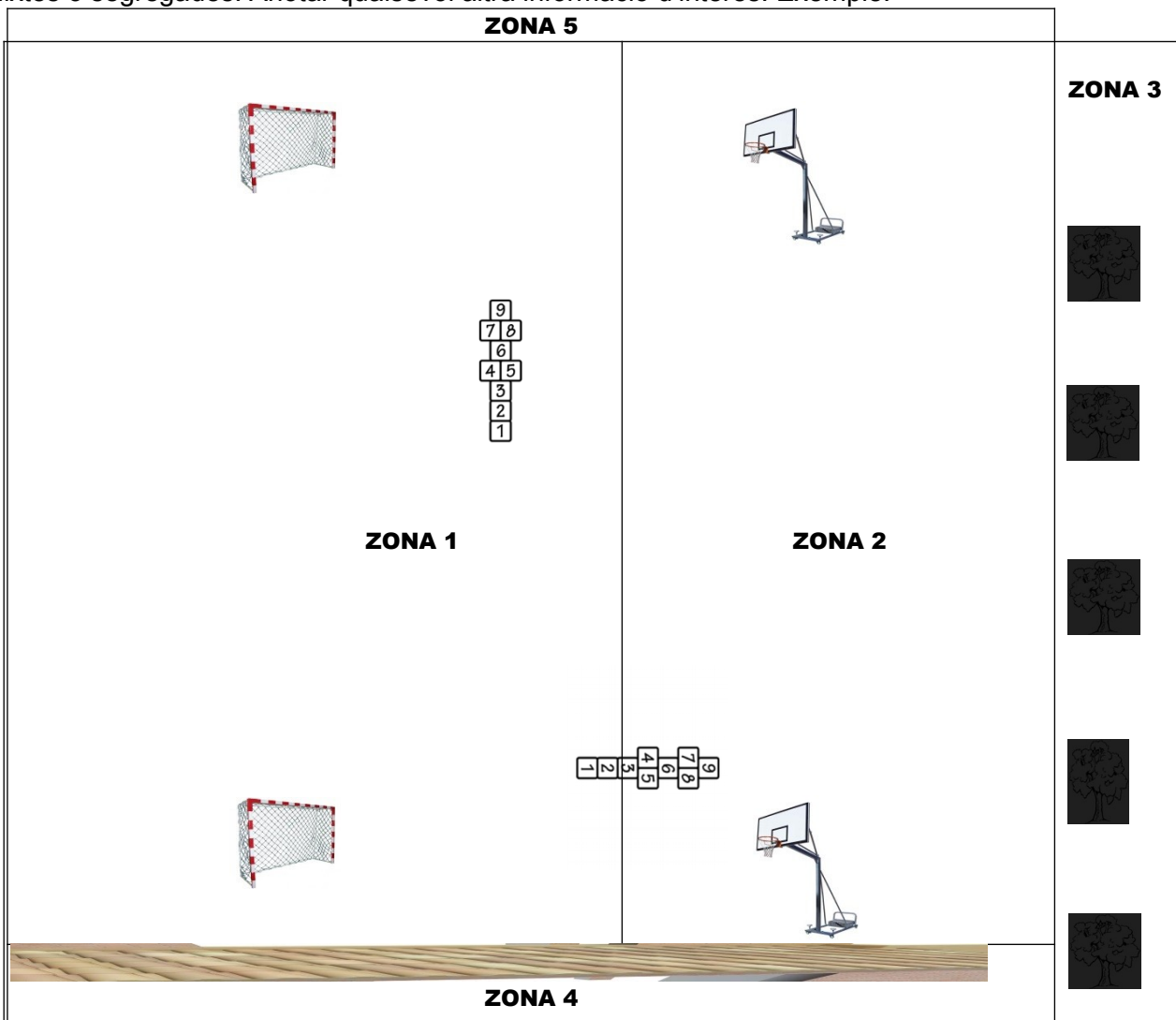
ANNEXOS

**Annex 1
OBSERVACIÓ ESPACIAL DEL PATI**

Data: _____ Hora (a meitat pati): _____
 Observacions realitzades per: _____ Minuts observats: _____
 Caldrà fer un croquis de cada pati.

<p>Pati d'infantil Pati de primària Pati de secundària</p>	<p>Interessa separar el pati en zones centrals i en zones perifèriques.</p>
---	--

Caldrà observar i anotar: ubicació de l'alumnat per sexe, edat, tipus d'activitat i si les agrupacions són mixtes o segregades. Anotar qualsevol altra informació d'interès. Exemple:

	Xics	Xiques	Xics jocs actius físicament	Xiques jocs actius físicament	Xics jocs passius físicament	Xiques jocs passius físicament
Zona 1						
Zona 2						
Zona 3						
Zona 4						
Zona 5						

Total alumnat observat:

	TIPUS DE JOCS ACTIUS	TIPUS DE JOCS PASSIUS
Zona 1		
Zona 2		
Zona 3		
Zona 4		
Zona 5		

	XICS	XIQUES
Alumnat ocupant el centre del pati		
Alumnat ocupant la perifèria del pati		
Alumnat amb actituds actives		
Alumnat amb actituds passives		
Nombre total de jocs en el centre del pati:		
Nombre total de jocs en zones perifèriques:		

Observacions:

	Jocs
Nombre de jocs "típicament masculins" jugats per xiquets	
Nombre de jocs "típicament masculins" jugats per xiquetes	

	Jocs
Nombre de jocs "típicament femenins" jugats per xiquets	
Nombre de jocs "típicament femenins" jugats per xiquetes	

	Jocs
Nombre de jocs "neutres" jugats per xiquets	
Nombre de jocs "neutres" jugats per xiquetes	

Observacions:

Annex 2
QÜESTIONARI A L'ALUMNAT: EL JOC AL PATI

Classe i grup:

Edat:

Tutor/a:

Data:

Marcar: xica ___ xic ___ No ho sé ___

1. Amb quins amics i amigues t'agrada jugar més al pati? Digues els seus noms. Per què?

.....
.....
.....

2. Quins són els teus jocs preferits al pati?

.....
.....
.....

3. Escriu 3 jocs que no t'agraden per a ser jugats al pati de l'escola.

.....
.....
.....

4. Hi ha problemes al pati? Quins?

.....
.....
.....

5. Si pogueres canviar el pati sense fer-lo més gran, com ho faries?

.....
.....
.....

Moltes gràcies per la teua col·laboració

Annex 3
INFORME DEL PROFESSORAT RESPECTE DEL QÜESTIONARI A L'ALUMNAT:
EL JOC AL PATI

Classe i grup:

Edat:

Tutor/a:

Nombre de respostes xics Nombre de respostes xiques Altres opcions.....**Valoració de la pregunta: Amb quins amics i amigues t'agrada jugar més al pati? Per què?** Cal anotar si els xics majoritàriament tenen preferències de jocs en xics i el mateix amb les xiques. Cal anotar si hi ha persones de classe que no són nombrades.

.....

.....

.....

1. Valoració i diferències de sexe en la pregunta: quins són els teus jocs preferits al pati?

XICS (anotar idea i voltes que es repeteix)	XIQUES (anotar idea i voltes que es repeteix)

2. Escriu 3 jocs que no t'agraden per a ser jugats al pati de l'escola.

XICS (anotar idea i voltes que es repeteix)	XIQUES (anotar idea i voltes que es repeteix)

3. Hi ha problemes al pati? Quins?

XICS (anotar idea i voltes que es repeteix)	XIQUES (anotar idea i voltes que es repeteix)

4. Si pogueres canviar el pati sense fer-lo més gran, com ho faries?

XICS (anotar idea i voltes que es repeteix)	XIQUES (anotar idea i voltes que es repeteix)

Moltes gràcies per la teua col·laboració

Annex 4

QÜESTIONARI DIRIGIT A L'ALUMNAT DE SECUNDÀRIA: ESTAR AL PATI

Classe i grup:

Edat:

Tutor/a:

Data:

Marcar: xica ___ xic ___ altres opcions ___

1. Amb quins amics i amigues t'agrada més estar al pati? Per què?

.....
.....
.....
.....

2. Quins són els teus jocs o activitats preferides al pati? Explica els motius.

.....
.....
.....
.....

3. Escriu 3 jocs o activitats (participes tu o no en elles) que no t'agraden en el pati del teu centre i explica el motiu.

.....
.....
.....
.....

4. Hi ha problemes al pati? Quins?

.....
.....
.....
.....

5. Si pogueres canviar el pati sense fer-lo més gran, com ho faries?

.....
.....
.....
.....

Moltes gràcies per la teua col·laboració

Annex 5
INFORME DEL PROFESSORAT RESPECTE DEL QÜESTIONARI A L'ALUMNAT DE SECUNDÀRIA: ESTAR AL PATI

Classe i grup: _____ Edat: _____ Tutor/a: _____

Nombre de respostes xics Nombre de respostes xiques Altres opcions.....

Valoració de la pregunta: Amb quins amics i amigues t'agrada més estar al pati? Per què? Cal anotar si la majoria de xiques fica noms de xiques, si la majoria de xics sols fica noms de xics o si pel contrari anoten noms de companyes i companys indistintament.

.....

.....

.....

.....

1. Valoració i diferències de sexe en la pregunta: quins són els teus jocs o activitats preferides al pati?

XICS (anotar idea i voltes que es repeteix)	XIQUES (anotar idea i voltes que es repeteix)

2. Escriu 3 jocs o activitats que no t'agraden en el pati del teu centre.

XICS (anotar idea i voltes que es repeteix)	XIQUES (anotar idea i voltes que es repeteix)

3. Hi ha problemes al pati? Quins?

XICS (anotar idea i voltes que es repeteix)	XIQUES (anotar idea i voltes que es repeteix)

4. Si pogueres canviar el pati sense fer-lo més gran, com ho faries?

XICS (anotar idea i voltes que es repeteix)	XIQUES (anotar idea i voltes que es repeteix)

Moltes gràcies per la teua col·laboració